

Поетика сонетарію Дмитра Павличка

Світлана Паламар,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії літературної освіти
Інституту педагогіки НАПН України

У статті розкрито особливості поетики одного з найвидатніших українських сонетярів. Досліджено ідейно-художній зміст сонетів Д.Павличка.

Ключові слова: сонет, сонетарій, поетика, література.

Більше ніж півстоліття творчість і громадська діяльність Дмитра Павличка, широко знаного поета, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, літературознавця, перекладача і критика, впливають на літературний процес, перебувають у полі зору громадськості. Слово Д.Павличка є популярним, і не лише в Україні це, зокрема, стосується всіх без винятку поетичних форм, якими досконало володіє митець, але особливий інтерес серед них становить сонет. Саме тут Д. Павличко на сьогодні, за одностайним визнанням, здобув найпомітніших успіхів не лише в українській, а й у світовій поезії. "Органічність вияву себе як поета в сонетній формі зробила з Д. Павличка лицаря сонета — адже немає в сучасній українській поезії жодного майстра, який би хоч наближався до нього в цій царині", — зауважує І. Драч [1; 125].

Багато разів заперечуваний як жанр анахронічний, віджилий, сонет, чия історія нараховує вже принаймні сім віків, усе-таки повсякчас вабить поетів. Очевидно, тому, що ця щасливо винайдена, досконало згармонійована в усіх своїх компонентах форма якнайкраще здатна прийняти в себе один із найпоширеніших і найприродніших видів поетичного мислення-роздуму, який увінчується лірико-філософським висновком.

В українській літературі перші сонети, як вважають дослідники, з'явилися під впливом відповідних поетичних форм польського поета А. Міцкевича. Зроблено дискурс історії українського сонета, починаючи від 30—40-х років (А. Метлинський, М. Шашкевич, П. Шпигоцький) другої половини XIX ст. (П. Куліш, М. Старицький) до сонета кінця століття І. Франка, який уперше в українській літературі започаткував об'єднання сонетів у тематичні цикли ("Вільні сонети", "Тюремні сонети" та ін.). Загалом канонічна форма сонета викристалізувалась в українській поезії в другій половині XIX — на початку XX століття у творчості видатних її творців І. Франка, В. Самійленка, Лесі Українки та ін.

Три основних типи сонета — італійський, французький та англійський — дожили до наших днів. В українській поезії сонет відомий із 1830 року (вірш Сапфо і сонети Адама Міцкевича в переспіві Опанаса Шпигоцького) [2]. Жанр сонета трапляється в поезії Л.Боровиковського, А.Метлинського, М.Шашкевича, Ю.Федьковича, Б.Грінченка, У.Кравченко, Степана Чернецького.

Особливого поширення набирає він на кінець XIX — початок XX століття. Важливу роль у розробці сонета відіграв І.Франко: "Сонети" (1882), цикли "Вільні сонети", "Тюремні сонети" тощо. Сонети писали Леся Українка і Микола Чернявський ("Донецькі сонети", 1898).

Найвищого розвитку досягає сонет у творчості неокласиків М.Зерова (його "Sonnetarium", виданий 1948 р.

за кордоном, містить 85 оригінальних і 28 перекладних сонетів), Максима Рильського й інших.

З початку 30-х рр. минулого століття майстерні зразки сонетів з'являються в галицькій поезії (цикл Б.-І.Антонича "Зриви й крила" та ін.), натомість в УРСР під тиском репресій сонет зазнає занепаду і дещо оживає із середини 50-х рр. XX ст.

Значного поширення і в багатьох випадках високої майстерності сонет набув в українській еміграційній поезії. Він зустрічається у творчості Юрія Клена, М.Ореста, Б.Кравцева, С.Гординського, Яра Славутича, Остапа Тарнавського, Ігоря Качуровського, Емми Авдієвської й інших.

Внутрішня гнучкість сонетної форми тяжіє до постійного оновлення канону. Так, наприклад, В.Шекспір використовував три чотиривірші і двовірш. Крім цього, можливі також неканонічні форми сонета ("хвостаті сонети", "сонет з кодою", перевернуті сонети, започатковували двома тривіршами; суцільні — побудовані на двох римах; "безголові" — з одним чотиривіршем і двома тривіршами; "кульгаві", в яких останні рядки чотиривіршів усічені; напівсонети — один чотиривірш та один тривірш тощо; сонетоїди (типові зразки у збірці М.Зерова "Catalepton") [3].

Традицію класичного українського сонета успішно продовжив Д. Павличко — один із найталановитіших українських сонетярів. Від І. Франка він запозичив художньо-публіцистичний темперамент, від М. Зерова — "логіки залізного течю", від М. Рильського — елегантність сонетної форми.

М. Жулинський висловив припущення, що сонет приймає Дмитра Павличка, тому, що "ця форма дозволяє чітко і безкомпромісно, багато в чому завдяки музичному принципіві будови, ідейно-естетично вивершувати свій моральний максималізм" [4].

Кожен поет уважно ставиться до віршової форми, набутої його попередниками, але поетичну форму він по-своєму застосовує, перетворює, доповнює своїм хистом, творчою винахідливістю; ні один інший поетичний жанр не засвідчує так зримо те, що лірика не просто вираження почуттів і переживань поета, а складне мистецтво, яке спирається на багатовікову традицію, в якому віршова форма, органічно зливаючись із образним змістом, сама стає змістом.

Сонети Д. Павличка відповідають чіткому мисленню. "Писати коротко — значить писати про щось важливе. Лаконізм не є зовнішньою прикметою образної мислі. Він — її досконалий вияв, її аристократизм, її внутрішня потреба" [5; 132]. Ліричні та публіцистичні струмені його поезії прагнули вираження у такій формі, яка б здатна була вмістити зростаючу амплітуду "ушкоджень" душі поета radoщами і тривогами світу. І ось у Дмитра Павличка зустрічаємо, наче

вже обов'язкове для тих, хто віддає натхнення сонетові, пояснення свого розуміння особливостей і завдань цього жанру ("Сонет", 1971):

*Як в намисли фальшиві і лукаві
Напрямувать його нестримний біг..
Він спиниться на схрещенні доріг,
Закаменівши в дешевенькій славі.
Все вичарує правда навпаки —
Він роги золоті, як блискавки
Думок, нестиме крізь віки та бурі* [5, II; 139].

"Мов літак, сонет мобілізує душу небезпекою польоту, спонукає думати про важливі й не буденні речі, залишає в свідомості сліди подивування тим, що за короткий час так багато простору можна подолати" [6; 5]. В сонетах Д.Павличка драматично стикаються у запеклому двобої добро і зло, правда і кривда, життя і смерть. Його почуття вразливі і гострі, він вловлює і відтворює тонкі й характерні нюанси природи і свідомості. Мислить він вільно, розлого, всеосяжно, захоплює своїм внутрішнім зором безмежність світу людських почуттів і тривоги нинішнього часу.

У двадцять сім років поет почав освоювати форму сонета, і з тих пір він послідовно утверджує своєю творчістю невичерпні можливості цього жанру. Він написав понад двісті сонетів — чотири великих цикли: "Львівські сонети", "Сонети подільської осені", "Київські сонети", "Білі сонети". Павличко постійно звертається до сонетної спадщини поетів усіх епох — він переклав сонети 46 авторів більш ніж з 20 мов світу. Сьогодні маємо повне зібрання сонетів В. Шекспіра у перекладі Д. Павличка з коментарями Марії Габлевич ("Шекспірові сонети", 1998).

Виникнення інтересу до цього жанру сам поет пояснює сильним враженням, яке справили на нього свого часу сонети Івана Франка. Це враження перейшло в дію, стало спонукою до творчості. Можливо, тому, що сама форма сонета відповідала природі Павличкового таланту, а головне — зміст і пафос Франкових сонетів, пафос боротьби проти соціальної несправедливості був особливо близький поетові. Він у Франка вчився свій біль переливати у сонети, осягав науку самопожертви — стояти, "мов скеля, непорушно", долати сумніви, рівняти "правді путі". У "Львівських сонетах" і в циклі "Задивлений в будучину" поет декілька разів звертається сонетом до Івана Франка:

*Учителю, стою перед тобою,
Малий, вчарований до німоти.
Ти нас бентежив, кликав до мети,
Будив могутнім словом, як трубою.
...Але нема кінця стражданню й болю,
Хоч розвалилось царство темноти.
...Про що ти мріяв лиш — те бачу я,
Та не без виродків нова сім'я!
Я в них слова метаю кам'яні,
Під брилами я падаю... Мені
Потрібна, ніби хліб, твоя порада!* [5, II; 11].

Дмитро Павличко не робить експериментів у жанрі сонета. Як він сам стверджує, форма справді цікавить його лише такою мірою, якою вона здатна висловити зміст. А найкраще, коли її зовсім не видно: "Коли включається мотор літака, пропелер ніби зникає, рухом своїм створюючи велику тягову силу. Так повинна зникати в справжньому сонеті його форма, коли запрацює механізм образів, мо-

тор його змісту, бо лише в такому ніби незримому виді, рухом своїм поєднавшись із рухом ідеї, стає вона силою, здатною підняти читача на висоти поетичного мистецтва" [7; 75]. Павличко, як правило, користується звичною, усталеною формою: два катрени, два терцети, п'ятистопний ямб, кілька поширених варіантів римочергування. Сонети Павличка — це в певному розумінні "золота серцевина його творчості: в них сконцентровані, відлиті майже всі його головні думки та пристрасті, всі улюблені образи, що відгранені тут точним інструментом класичної форми" [8; 160]:

*Людське життя — не книги чорновик,
Не вирвеш слова звідтіля ніяк";
"Біда навчить, кому подати руку,
Від кого в дар прийняти чесний хліб.
Вона за правду ляже сміло в гріб,
З брехні зірвавши маску і перуку";
"Я вірю, що будучина щаслива
Одмінить лож, та не одмінить жнива
І буде литись далі піт з чола,
Не стануть святами ніколи будні,
Хоч як би там не мудрували трутні.
Трудитись має кожен, як бджола!*

Отже, говорити про сонетарій Павличка — це говорити про все те визначальне, чим характеризується його поетична індивідуальність. Поет не обмежується якимось певним колом спеціально для сонета призначених тем і мотивів, емоцій і почувань. Усе, притаманне йому як поетові взагалі, все, що природно виявляється в його деклараціях, посланнях, медитаціях, інвективах, елегіях, так само природно відбивається і в сонетах, тільки знаходить тут, як уже сказано, найбільш сконцентроване в думці й почутті вираження. Відтак Павличко в сонетах — і лірик, і публіцист, і пейзажист, і філософ, і мораліст, і сатирик (щоправда, не в усіх "ролях" він виступає однаково успішно). Його сонетна палітра надзвичайно багатобарвна і щедра. З усіх дотеперішніх українських сонетаріїв Павличків — найбільший за обсягом, має і найширший тематичний діапазон.

Сьогоднішній сонет не має жодних тематичних обмежень і здатний, як свідчать найкращі його зразки, зокрема сонети Павличка, відтворювати все різнобарв'я життя, всі відтінки людських почувань. Йому підвладна вся шкала емоцій, усі градації радості, смутку, сміху, любові. Трансформуючись, видозмінюючись, цей жанр має майбутнє.

Література

1. Драч І. Ф. Диптих про Павличка // Духовний меч: Літ.-крит. статті та есе. — К., 1983. — С. 117—131.
2. Западноевропейская лирика. — Л., 1974. — С. 32—34.
3. Мороз О. Н. Етюди про сонет. — Київ, 1973.
4. Жулинський М. Сонет у гromі серця возвести: Роздуми про сонети Д. Павличка // Радянська Україна. — 1981. — 6 вересня.
5. Павличко Д. В. Твори: В 3-х т. — К., 1989. — Т. 1. — 501 с. — Т. 2. — 542 с.
6. Світовий сонет: Антологія / [упоряд., перекл. та передм. Д.Павличка]. — К., 1983. — 470 с.
7. Павличко Д. В. Магістралями слова: Літ.-крит. статті. — К., 1977. — 311 с.
8. Никанорова О. В мені землі моєї кров // Вітчизна. — 1981. — № 6. — С. 159—170.

Светлана Паламарь. Поэтика сонетария Дмитрия Павлычко.

В статье раскрыты особенности поэтики одного из самых знаменитых украинских сонетистов. Исследовано идейно-художественное содержание сонетов Д. Павлычко.

Ключевые слова: сонет, сонетарий, поэтика, литература.

Svetlana Palamar. Poetics of sonnetary Dmitry Pavlychko.

In the article are exposed the features of the poetics of the one of the most famous Ukrainian people who writes sonnets. The ideological and artistic of the content in the sonnets of D. Pavlychko are investigated.

Keywords: sonnet, sonnetary, poetics, literature.